

PÁLFI József:

Dr. Gyenge János szakirodalmi munkássága. Adalékok a Gyenge János ügyhöz (III.)

*Abstract. Dr. János Gyenge's Scholarly Contributions.
Contributions to the Case of János Gyenge (III)*

Dr János Gyenge, mentioned in the title, can be briefly described as a figure remembered in the history of the Hungarian Reformed Church as the central player in the short-lived church schism attempt associated with the failed “Free Church” reform in Nagyvárad (Oradea). Despite the brief duration of the “reform attempt”, which nearly led to a church schism, Gyenge managed to convey an important message in his time: that within the newly established but still unstrengthened Királyhágómellék Reformed Church District (KRE), alternative visions existed beyond those proposed by the representatives of the era’s divided leadership. The idea behind the “Free Church” plan essentially articulated a completely new vision for the church’s organizational and structural reform, which Gyenge officially introduced in 1928 under the name Romanian Hungarian Presbyterian Church. In this source publication, as indicated by the title, we examined his body of work associated with his name.

Keywords: Dr János Gyenge, Hungarian Reformed Church, “Free Church” reform in Nagyvárad, Reformed Church District of Királyhágómellék, Hungarian Presbyterian Church

¹ Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad; e-mail: palfi.jozsef@partium.ro.

Egyik korábbi tanulmányomban azt írtam, hogy aktuális gyülekezetem, a Nagyváradi-Réti Református Egyházközség első, kinevezett segédlelkészének (dr. Gyenge János) rövid élete és igencsak ellentmondásos, végletektől, viharoktól egyáltalán nem mentes világa sohasem volt közömbös számomra. Attól kezdve, hogy eklézsiánk történetébe „belekóstoltam”, egyre nagyobb érdeklődéssel kezdtem figyelni, gyűjtögetni és megismerni minden olyan korabeli vonatkozó ismeretet, amelyek az ő személyével, történetével, munkásságával is kapcsolatosak voltak. Érdeklődésem nem volt véletlenszerű és ok nélküli. A kavics ugyanis, melyet beledobott egykor az alig létrejött Királyhágómelléki Református Egyházkerület (KRE) életébe, az nemcsak apró, helyi vízfodrozódást, hanem olyan hullámokat is vetett, melyek Nagyváradon is túlfodrozódtak és elértek Kolozsvártól Budapestig, sőt Skóciáig is.²

I.

Gyenge Jánosról röviden és koncentráltan talán annyit mondhatnánk, hogy a személyére úgy emlékszik a magyar református egyháztörténet, mint a meghíúsult nagyváradi *Szabad Egyház-i* reformot végrehajtani akaró, tiszavirág-életű egyházszakadási kísérlet kulcsszereplőjére. A majdnem egyházszakadásig vitt „reformkísérlet” rövid lefolyása ellenére is komoly jelzést tudott adni a maga korában arról, hogy az éppenhogy megalakult, de még meg nem erősödött új KRE-ben más elképzelések is vannak, mint amelyeket a korabeli megosztott vezetők képviselői elgondoltak. A *Szabad Egyház* terve mögött valójában egy teljesen új egyházi-szervezeti-strukturális változtatás gondolata fogalmazódott meg, melyet Gyenge 1928-ban történt zászlóbontásakor *Romániai Magyar Presbiteriánus Egyházként* nevezett meg.

Kezdetben Gyengéről csak egy tanulmányt terveztem megírni, de amint gyűlt az anyag, már kétrészesre, aztán háromrészesre és végül pedig majd a negyedik résszel kívánom befejezni a róla tervezett anyag összegyűjtését és leírását. Először a reformkísérlet kulcsszereplőjének életét, szolgálati stációit, megismerhető munkásságát tekintettem át

² PÁLFI József (2024): Dr. Gyenge János és az ún. váradi „Szabad Egyház”. Adalékok Gyenge János életéhez (1.), In: Kolumbán Vilmos József – Ősz Sándor Előd (szerk.): *Egyház és történelem*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó. 169–186.

röviden.³ A második tanulmányban pedig a KRE Levéltárában található ún. „Dr. Gyenge János-dosszié”⁴ vizsgáltam meg és mutattam be. A harmadik a jelenlegi, mely forráspublikációként kerül bemutatásra ezúttal, benne Gyenge János szakirodalmi munkássága. A negyedik tanulmányban kerül majd sor magára az ún. *Gyenge-ügyre*. Abban fogom majd részletesen körüljárni és a maga korkontextusában részletesen ismertetni az ébredési talajon mozgott és majdnem egyházszakadásig elvitt reformkísérlet történetét a kezdetektől, annak „lezárulásáig”.

Gyenge gyülekezeti szolgálata idején is mindvégig egy önmagát következetesen továbbképző, tanuló és író lelkipásztor maradt. Hamar bejelentkezett a korabeli egyházi tollforgatók szellemi táborába, amely aztán rövid, de mozgalmas élete során végig is kísérte. Több nyelven beszélt, írt, laptulajdonos és szerkesztő volt. A széleskörű belmissziói munka írott formában való szolgálata minden bizonnyal felerősíthette és tudatosíthatta benne azt, hogy mekkora jelentőséggel bíró és formáló szerepe van az írott sajtónak (elég, ha egyebek mellett csak az 1912-ben alapított *Kis Tükörre* utalunk ezúttal). Gazdag (szak)irodalmi, kisebb-nagyobb publicisztikai munkássága során és mellett négy önálló könyv (vagy inkább füzet), egy különlenyomatban is megjelent beszéd/írás és egy közös szerzőségben megírt könyv szerzője volt. Korabeli támogatói is képzett szellemi és írói kvalitásait emelték ki, egyebek mellett egy nagyváradi négyoldalas *Választási bemutató röplapban*.⁵

A rendszeresen író és publikáló Gyenge mindig is fontosnak tartotta a sajtó ügyét. Már nagyzerindi lelkipásztorsága idején is odafigyelt az egyházi sajtó ügyére. Az követően, hogy 1918. január 31-én megalakult Budapesten a Ráday könyvtár olvasótermében a *Sajtó Egyesület*,⁶ ő is előterjesztéssel élt az eklézsiában. Arra emlékeztetett, hogy amíg a reformáció idején (400 esztendővel korábban) a reformátusság 26 saját nyomdával „dicsekedhetett, addig ma alig van 1-2 nyomdája a protestánsoknak”. Elgondolkodtatva figyelmeztetett arra, hogy az említetteket kivéve „Az összes napilap mind más vallású lapkiadó kezében van, akik vallás-erkölcsi gondolkozással sokszor homlok egyenest ellenkező irányban szerkesztetik

³ Uo.

⁴ PÁLFI József (2024): A „Dr. Gyenge János dosszié”. Adalékok a Gyenge János ügghöz (II.). Kézirat. A tanulmány elhangzott 2024. december 5–6-án az eperjesi konferencián.

⁵ *Választási bemutató röplap*. KREK Lvt. I.f/1. Lelkészek személyi dossziéja.

⁶ A Református Sajtóegyesület alakuló közgyűlése, In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 61. 6[február 10]. 51–52.

lapjaikat, arra meg egyáltalán nincsenek tekintettel, hogy lapjaik református egyházunk életéről időnként hű közléseket adhassanak, vagy hogy egyházunk érdekeinek a megvédelmezésére szót emeljenek.”⁷ Az új Sajtóegyesületet abból a „célből hozzák létre, hogy református népünket fokozatosan megfelelő református irányú heti és napilapokkal lássa el. Döntésük nyomán folyamatosan kapni fogják a *Református Sajtó* c. havonként megjelenő lapot. Ez a mindenkori gondnok nevére fog jönni”.⁸ Az eklézsia Egyháztanácsa 1918. május 12-én, a 20. sz. határozatban kimondta azt, hogy „évi 4. négy korona fontossági tagsági díj fizetésének kötelezettsége mellett, belép az Orsz. Református Sajtóegyesület rendes tagjainak sorába”.⁹

Eddigi ismereteink szerint Gyenge Jánosnak több műve (könyve és traktátus-méretű füzetek) is megjelent. Tény, hogy gyülekezeti és iskolai szolgálatai mellett szellemi önművelését is mindenütt intenzíven folytatta. Időrendi sorrendben a lábjegyzetben említjük meg a műveit.¹⁰

II.

A következőkben egyenként sorra vesszük és röviden bemutatjuk az említett munkákat. Forrástanulmányunkat nagyban megkönnyíti maga Gyenge János, mert egyfelől a könyveihez, füzeteihez írt előszók vagy végzők világosan elmondják munkája

⁷ Uo.

⁸ Nagyzerindi Református Egyházközség Közgyűlési és tanácsi Jegyzőkönyvek 1900–1927. C IV.4. –Nagyzerindi Református Egyházközség Lvt.

⁹ Uo.

¹⁰ GYENGE János (1909): *Servet Mihály pöre és Kálvin viszonya ahhoz*. Budapest, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája; GYENGE János (1912): *A francia szeparáció története. Az egyház és az állam szétválasztása Franciaországban 1905-ben*. Nagyvárad, Béres és Held Könyvnyomdája; GYENGE János (1923a): *A jelenkor nagy vallásos ébredései. The Great Religious Revivals of This Present Time*. Nagyvárad, Béres Károly Könyvnyomdája; GYENGE János (1923b): *Református szabad egyházak története*. Nagyvárad, Béres Károly Könyvnyomdája; GYENGE János (1924): *A bihari harangavatáson 1924. március 23-án elmondott beszéde*. Különlenyomat az Egyházi- és Iskolai Szemle 1924. évi 8-ik számából. Nagyvárad, Béres Károly Könyvnyomdája; GYENGE János – PÁLFFY István (1928): *A tiszta kálvini szervezetű Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház megalakulása és életharca*. Nagyvárad, Kosmos Kiadó.

értelmét, célját, forrását vagy éppen a tartalmát is. Másfelől pedig a munkáiban fellelhető aprólékos tartalomjegyzékek pontos vonalvezetését adják tartalmi is szempontból mindannak, ami bennük olvasható.

1. Elsőként a *Servet Mihály pöre és Kálvin viszonya ahhoz* című munkáját mutatjuk be. A 97 oldalas könyv *Előszavában* azt írta, hogy:

„...a Kálvin születése négyszázados évfordulójának közeledése és ezzel kapcsolatban a Kálvin és a kálvinizmus emlékére Genfben felállítandó monumentum ügye iránt világszerte megindult nagyszerű mozgalom oda terelte egyszerre az egész keresztény világ figyelmét afelé a svájci város, Genf felé, hol a 16. században reformátoraink egyik legkiválóbbika, ama hatalmas tudományú, lángeszű nagy ember Kálvin János élt és munkálkodott.

Külföldi protestáns körökben az utóbbi időkben röpiratok, újságcikkek által alig vitatkoztak, alig írtak egyébről, mint a Kálvin János életéről és világraszóló nagyhatású működéséről. A vita legszenvedélyesebben és legterjedelmesebben azonban Kálvin életéből, főként a szentháromságtagadó, anabaptista Servet Mihály megégettetésének az ügyét érintette. Ebben az ügyben kívánok szolgálatot tenni az igazságnak és a kálvinizmusnak jelen kicsiny füzetemmel én is; oszlatni igyekezhvén azt a homályt és téves hiedelmet, mely a magyar protestánsok nagy részét a Servet ügye megítélésénél még mindig fogva tartja.

A Servet Mihály életének és pörének irodalma igen tágkörű, az e tekintetben eddig megjelent művekből akár egész kis könyvtárt lehetne összeállítani. Én csak a legfontosabbakat igyekeztem forrásmunkák gyanánt felhasználni, mint például:

Franciából: A. Rilliet de Candolle: *Relation proces criminel intenté a Geneve, en 1553 contre Michel Servet* (1844), A Roget: *Histoire du peuple de Geneve* (1879), Jules Barni: *Les martyrs de la libre pensée* (1862), *Monument expiatoire du supplice de Michel Servet* (1903), *Bulletin de la Société de l'histoire du Protestantisme français* (1908), *Almanach protestant genevois* (1904). Továbbá: *Le Siecle*, *Le Signal*, *Le Protestant* és a svájci *Journal de Genève*, *Le Lien* és *Signál de Genève* francia nyelvű lapok idevonatkozó értekezéseit.

Angolból: R. Willis: *Servet and Calvin* (1877), Richard Wright: *An Apology for Dr. Michael Servetus* (1806).

Németből: Tollin műveit: Charkterbild Michael Servet, M. Luther und M. Servet, azonkívül Trechsel: Die Protestantischen Antitrinitarier vor Faustus Socin (1839), és Johann Georg Walch: Historische und theologische Einleitung is die Religionsstreitigkeiten, Jena 1736.

Végül magyarból: Révész Imre „Kálvin élete és a kálvinizmus” című nagybecsű munkát.

Ez írók közül leginkább nyomon követtem a német Trechselt és a francia Rilliet Albertet, kiknek a Servet peréről írott műveiket nem csupán a külföldi történetprofesszorok egyöntetű ajánlata, de saját összehasonlítása alapján is a legmegbízhatóbbaknak és az igazságot legjobban megközelítőeknek találtam. Trechsel és Rilliet mindketten levéltári kutatások alapján dolgoztak, munkájuk végén közlik is másolatban a pör aktáit. Trechselnél Beilagen cím alatt 55 sűrű nyomtatott oldalon, Rillietnél pedig Pieces Justificatives címen 33 oldalon látjuk ezt. Csak hogy míg Trechsel az általa ismert összes periratokat közli, addig Rilliet a közlésben csak azokra az aktákra szorítkozik, amelyek Trechsel idejében még ismeretlenek voltak.

Hogy én a periratokat jelen kicsiny munkámban nem közlöm, teszem ezt két okból; egyfelől azért, mert az összes akták közlése könyvemet jelen nagyságához képest éppen háromszor ekkorává tenni, így terjedelmes alakban pedig munkám megjelenhetése egyenesen lehetetlen lett volna, ismerve a magyar protestáns könyvkiadói viszonyokat. De elálltam az akták közlésétől másfelől azért is, mert nem láttam azokat – az egy Trechselt és Rilliet kivéve – közölve egyetlen műben sem mely Servet megégettetéséről a külföldi irodalomban megjelent. Különben is én azt hiszem, hogy a magyar protestáns olvasóközönség sokkal szívesebben fogad olyan könyvet, meg nincs teletömve 3-4 nyelven írt idézetekkel, mely mint azt, amely – nemritkán az értelem rovására – csak úgy hemzseg a sok forrásmunkából vett széljegyzetektől. Nem tette ezt éppen az olvasóközönség szempontjából Kálvinról írt kitűnő művében a nagy tudományú Révész Imre sem, nem teszem ezt én sem.

Nem választhatom el, hogy itt e helyen őszinte köszönetet ne mondjak Doumergue Emil úrnak, a montaubani teológiai fakultás igazgatójának, G. Bonnet Maury úrnak, a párizsi és Chantre Ágoston úrnak, a genfi protestáns

teológiai fakultás tanárának továbbá Lucyen Gautier genfi egyetemi tanár úrnak, a Kálvin Momentum bizottsága elnökének, végül F. Koune brightoni és L. Degremont londoni angol lelkész uraknak, kik a forrásmunkák kiválasztásában és megszerzésében szívesek voltak mindnyájan készséggel segítségemre lenni.

És ezzel elindítom szerény munkámat útjára. Fogadják tisztelt olvasóim azzal az érdeklődéssel és szeretettel, mint amivel igyekeztem én abban az igazságot és a nagy reformátor emlékét szolgálni.”¹¹

A mű hat fejezetből áll:

I. *Servet Mihály élete és irodalmi működése a viennei pörig*

II. *Servet Mihály pöre s elítéltetése*

III. *Servet Mihály elfogatása Genfben és pöre a genfi Tanács előtt*

IV. *A pör Servet és Kálvin vád- és védíratái által írásban folytatattatik*

V. *Servet pörének áttétele s folytatása a svájci városok és egyházak előtt. Elítéltetése s kivégzése*

VI. *Néhány szó Kálvinról.*

2. Második könyve *A francia szeparáció története. Az egyház és az állam szétválasztása Franciaországban 1905-ben.* Ez a legnagyobb szabású önálló munkája. A 173 oldalas könyv az *Előszóból*, az *öt Részből* és a *Függelék*ből áll.

Gyenge már az *Előszó*ban majdhogynem profetikus előrelátással azzal kezdte, hogy „a huszadik század a nagy társadalmi forrongások és átalakulások századának ígérkezik. Az előjelek úgy mutatják, mintha egy új kor, egy új világ küszöbén állanánk”. Majd rögtön meg is magyarázza, hogy miért és így folytatja:

„demokratikus eszmék s a tudományos felvilágosodás óriási átalakító hatásukat egyre jobban érezhetővé teszik az emberiségen; újjászülő erejük az egyént emberi méltóságának tudatára ébresztik, s arra ösztönzik, hogy teljes erejéből küzdjön mindama reakciós rendszerek és hatalmak ellen, melyek az emberiséget még ma is a középkori jogfosztottság, avagy a szellemi sötétség és vallásos gyűlölködés

¹¹ GYENGE János (1909): *Servet Mihály pöre és Kálvin viszonya ahhoz.* Budapest, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, V–VIII.

járszallagán szeretnék vezetni. E reakciós hatalmak közül a leggyűlöletesebb munkát, a legrombolóbb pusztítást a klerikalizmus végez.

A klerikalizmus más néven politikai katolicizmus a katolikus egyházból nőtt ki, abban bírja gyökereit, de nem tévesztendő össze magával a kath. hittel, a vallásos katolicizmussal. Kettőjük munkája s célja közt az országos hírvű kath. pap-képviselő Hock János szavai szerint az a különbség áll fent, amely különbség a virág körüli munkájukban a méh és a pók között van. Míg ugyanis egy és ugyanazon virágból a méh az édes mézet, addig a pók az undorító mérget szívja ki, ekként a vallásos katolicizmus is az emberi lélekből a felebaráti szeretetet és türelmességet, a klerikalizmus ellenben a féktelen gyűlölet mérgét váltja ki.

Tagadhatatlan azonban, hogy klerikalizmus nemcsak a kath. egyházban lehetséges, de létezhet református, lutheránus, zsidó stb. klerikalizmus is. Mihelyt ugyanis egy vallás papsága elhagyja hivatása természetes körét: híveinek az üdv útján való vezetését, s e helyett a vallásból politikai és hatalmi kérdést csinál, rögtön a klerikalizmus bűnébe esett bele, lett legyen az bármiféle vallású papság is. Hála Istennek, hogy protestáns, vagy zsidó klerikalizmusról azonban egyelőre nem beszélhetünk s hihető már dogmáink alapján is, hogy e vallások talán soha sem is fognak megmérgeztetni a klerikalizmus által; de sajnos beszélnünk kell kath. klerikalizmusról, mely a kath. egyház ma is vallott világhuralmi törekvéseiben leli állandó mozgatóját.

A huszadik század úgy látszik a klerikalizmus és felvilágosodás nagy csatájával vezeti be a kulturnépek történetét majdnem mindenütt. E csata sorsa itt-ott, mint Franciaországban és Portugáliában, hála a gondviselésnek a felvilágosodás javára, már eldöntetett. Belgium és Spanyolország most él e harc legerősebb tüzében. Ausztriában még csak az előcsatározások folytak le, de a klerikális alapon álló keresztény-szocialista párt minap lett megsemmisülése által azok is a felvilágosodás diadalával végződtek. Hazánkban Magyarországon csak ezután készül összemérni erejét a két ellentétes irányzat. Tény, hogy a tulajdonképpeni döntő nagy küzdelemtől még ma úgy látszik távolabb vagyunk, de az előcsatározások már nálunk is harcba keltek; a folyó 1911. évi kultuszvita izgalmi, a nagy lármával és még nagyobb gyűlölettel megtartott országos katolikus és antiszemita gyűlések mind-mind annak bizonyosságai, hogy a riadók megfuvattak s az ellenségeskedés üszke már nálunk is elvettetett.

E nagy küzdelem dicsőséges megvívására össze kell fogni e haza minden hű gyermekének, kik gyűlölik a szellemi sötétséget és szeretik a szabadelvű felvilágosodást. Az ellenséget megtevéstől külseje miatt úgy látszik ma még nem ismerik eléggé mindenek, de ez csak azért van, mert kevesek előtt ismert a klerikalizmus igazi természetrajza és taktikája. Én a francia egyház és állam szétválasztásáról írt jelen munkámban azt a célt kívántam szolgálni, hogy honfitársaimat e szerencsétlen nemzetközi irányzat mérgező törekvéseivel megismertessem s felhívjam a nagy veszedelemre, mely előáll, ha a klerikalizmussal szemben idejében sorompóba nem állunk. Ha sikerült e tekintetben a lelkeket csak részben is felrázni lethárgiájukból, úgy nem hiábavaló munkát végeztem.”¹²

A könyv öt részből és több alfejezetből, valamint a *Függelék*ből áll:

I. Az egyház fejlődésének rövid foglalata, különös tekintettel a francia egyházra

I.1. Az egyház történelmi fejlődésének vázlatos ismertetése az 1789. egyház történelmi fejlődésének vázlatos ismertetése az 1789-i nagy francia forradalomig

I.2. Az egyház helyzete Franciaországban az 1789-i nagy forradalom kitörésekor. A konkordátum megkötése VII. Piusz pápa és Bonaparte Napóleon között. Papp uralom Napóleon után. 1870-i porosz-francia háború.

II. A klerikalizmus története Franciaországban 1700-tól 1905-ig, a szeparáció kimondásáig)

II.1. A klerikalizmus új erővel feltámad és eléri hatalma tetőpontját. Kísérletei a királyság visszaállítására. Keresztény szocializmus

II.2. A köztársasági államforma megerősödése. A klerikálisok veresége. A radikálisok hatalomra jutnak. Antiklerikális törvények. Boulangizmus

II.3. A kibékülés keresése az egyházzal. Az új szellem politikája. A keresztény demokrácia. A klerikalizmus ismét óriási befolyáshoz jut. Antiszemitizmus. A hadsereg elklerikalizálása. A Dreyfus ügy. Taxil Leó családja. Az 1898-i választások.

¹² GYENGE János (1912): *A francia szeparáció története. Az egyház és az állam szétválasztása Franciaországban 1905-ben.* Nagyvárád, Béres és Held Könyvnyomdája, 3–5.

II.4. *A közeledés politikájának vége szakad. Antiklerikális védekezés. Írtó hadjárat a szerzetesek ellen. Harc a püspökök kinevezése körül.*

III. *Az egyház és állam szétválasztása ki mondatik. A szeparáció kimondása útban van. Loubet köztársasági elnök olaszországi látogatása. A szerzetes iskolák utolsó maradványai is el töröltetni. Geay is Le Nordez püspökök ügye. Diplomáciai szakítás a Vatikán és Franciaország között. A konkordátum felbontása; egyház és állam szétválasztása egymástól.*

IV. *A pápa kárhóztatja a kultusz egyesületeket. A püspökök első gyűlése. A papság polgárháborút akar. Az 1906. évi választások és a püspökök második gyűlése. A letartóztatások. Montagnini kiutasítatik. A harmadik püspöki konferencia. Küzdelmek a templomok haszonbérleti szerződések körül. A papok nyugdíj és segélyegyletének ügye.*

V. *visszatekintés a nagy küzdelemre. Az egyház helyzete a szeparációs törvény végrehajtása után Franciaországban.*

Függelék: *A konkordátum, a szervező törvény s az egyház és állam szétválasztásáról szóló 1905. évi dec. 9-i törvény szövege magyar fordításban*

3. A harmadik „könyve” egy 1923-ban megjelentetett 32 oldalas füzet. A mű címe: *A jelenkor nagy vallásos ébredései. The Great Religious Revivals of This Present Time.* Valójában egy nagyobb lélegzetvételi tanulmányról van, melynek bevezető alcíme a következő: *A bűn elhatalmasodása.* Ehhez gondolatébresztő alapigeként a Jn 15,22-t választotta. Ezt követi a *Tömeges lelki ébredések* alfejezet. Ehhez kapcsolódva sorolja fel először az *Ébredés Skóciában*, majd másodszor az *Angolországi ébredések*, harmadszor az *Ébredés Észt-, Finn- és Oroszországban*, negyedszer pedig a *Lelki ébredés Magyarországon* című alfejezeteket. A tanulmány következő témája (*Küzdelem a keresztyén felekezetek egyetlen egyházban leendő egyesítésért*) egy egyetemes egyház gondolatát vázolja fel, melyhez alapigeként a 2Kor 1,10–13-at és 3,24 jelölte meg. Legvégül egy összegző programot is megfogalmaz a *Mit cselekedjünk atyámfiai férfiak? – Térjétek meg!* címmel (ApCsel 2,37–38.).

Miként az alcímekből is kiderül, az egyes emberek és az egész egyházi közösség lelki ébresztésének gondolatkörét állította fókuszba középpontjába nagyon egyértelmű, közvetlen és megnyerő stílusban. Gondolatai középpontjában a megtérés áll, amelynek előbb-utóbb diadalra kell jutnia. Konkrét történelmi példáival pedig arról tesz bizonyosságot, hogy ez a lelki ébredési folyamat már nagyon sok helyen megindult, és sok gyümölcsöt is hozott már. Úgy véli, hogyha a keresztyén egyház meg akar maradni, akkor a megtérést, ébredést követően egy keresztyén egyházba kell, hogy egyesüljön az egész világ.

4. Negyedik könyve a *Református szabad egyházak története* címet viseli. Ezzel kapcsolatban is inkább érvényes lenne a füzetméret és -formátum, tekintettel arra, hogy ez mindössze 43 oldalból és nyolc fejezetből áll, melyben világos tartalmi vonalvezetését adja gondolatainak. A könyvet magyar és angol nyelven dedikálta. Az első dedikáció így hangzik: „Emlékül Rev. Ravasz László lelkésztestvéremnek, Nagyvárad, 1924. VII. 19.”. A második dedikáció angol és magyar nyelven szerepel a könyv elején. Angolul is (To our dear friend Rev. Dr. J. Macdonald Webster, Secretary of the United Free Church of Scotland, The Author. ... A mi kedves barátunknak, Nt. Dr. J. Macdonald Webster református lelkész úrnak, a Skót Szabad Egyház titkárának ajánlja a Szerző”).

I. Fej. *A Skót Református Szabad Egyház megalakulása*. Alcímei: *A skót állami egyház kettészakadása és A szakadás lelki áldásai*.

II. Fej. *A Hollandiai Református Szabad Egyház megalakulása. Kapcsolataink a holland reformátusokkal*. Alcímei: *A hollandiai állami egyház hitbeli lesüllyedése. Első egyházszakadás és További szakadás a hollandiai állami egyházban, valamint A hollandiai reformátusok egyházi élete*.

III. Fej. *Svájci Szabad Egyházak*

IV. Fej. *Amerika Szabad Egyházai*

V. Fej. *Francia Szabad Egyházak*. Alcíme: *Az egyház és állam szétválasztása 1905-ben*

VI. Fej. *Jegyzetek a magyar református püspöki egyház kialakulásához*. Alcíme: *Küzdelem a presbiteri szervezet beállításáért*

VII. Fej. *A magyar református egyház hitbeli összeroppanása*

VIII. Fej. *Református egyházunk új reformáció előtt*

Gyenge ehhez a munkájához nem előszót, hanem végszót írt, melyben egyértelműen kifejtette és megfogalmazta munkája célját. Eszerint:

„... ez ujitó kívánságok és törekvések miatt, lehet, hogy engem, e könyv szerzőjét sokan egyházunk rendjének a felforgatásával fognak vádolni, de megnyugtat, hogy felforgatóknak mondták, a keresztyén hit thessalonikabeli ellenségei az apostolokat is, szólván, hogy *»ezek azok a férfiak, kik a világnak állapotát felforgatták«* (ApCsel 17,6). Egyházunk lelki és szervezetbeli újjászületésének érdekében jogos mindenkor, sőt kötelesség a régi elavult rendet felforgatni és ujjal cserélni fel. S ha megtették ezt már kivétel nélkül a világ összes kálvinista egyházai, miért vonnánk ki annak megtétele alól magunkat éppen mi, romániai magyar reformátusok, holott ez nálunk fajunk és egyházunk legfontosabb életkérdése.

Romániai református egyházunk hívei között veszedelmes arányban hódítanak az egymásután felburjánzó millenista, adventista lelkiaratók és más lehetetlen nevű szekták, éppen a leghívőbb lelkeket halászva el tőlünk. E szekták gombamódra való elszaporodásának az oka az, hogy a világháború és forradalmak által meggyötört magyar népünk ösztönösen keresi az Istennel való szorosabb lelki kapcsolatot. A lelki éhség híveinknél ma nagyobb, mint valaha volt. Sürgősen meg kell csinálnunk éppen azért a lelkészek és hívek egyházi fegyelmezésére, a fokozottabb lelkipásztori munkálkodásra az Ige odaadóbb hirdetésére építendő szabad, hívó református egyházat, hogy az egyfelől véget vessen a további kiválásoknak, másfelől visszahódítsa komoly, puritán hitéletével az eddig elszakadt buzgó lelkű egyháztagjainkat.

A romániai református egyház ma nagyon beteg. A vezetők kéztördelő aggodalmaskodással állják körül a nagybeteg Anyaszentegyházat, hogy meggyógyítsák, megorvosolják azt. Mindenki hivatottnak érzi közülnök magát e gyógyító munkára, még a magukat meggyógyítani képtelen legbetegbek is. A gyógyeljárások azonban nagyon is különböznek. A vezetők nagyobb része emberi úton, a központi egyházi kormányzás erősebb rételével, a törvényesség hangoztatása mellett a gyülekezetek, a lelkészek, a tagok jogainak a megszorításával igyekszik a beteg Anyaszentegyházat életre kelteni, a másik, a kisebb rész pedig lelki úton, a szeretet által, az egyesek és családok személyes lelki gondozása útján óhajtja a gyógyítást sikerre vinni. Nem habozom kijelenteni, hogy várható, a Krisztus akarata szerinti igaz gyógyulás

csakis az utóbbi módon lehetséges. Jézus nem az erőszak, hanem a szeretet egyházát hagyta nekünk szent örökségül. Legerélyesebben ő maga ítélte el a lelkek feletti uralmat és erőszakoskodást, szólván tanítványainak: »*Tudjátok meg, hogy a pogányoknak fejedelmeik uralkodnak azokon és akik hatalmasak, hatalmaskodnak azokon. Az embernek Fia nem azért jött, hogy szolgáljanak neki; hanem, hogy ő szolgáljon és adja életét sokakért*« (Mt 20,25.28.).

E szempontból véve a dolgot, a legnagyobb mértékben helytelennek és szerencsétlennek mondható az érmelléki református egyházmegye 1924. évi tavaszi közgyűlésének ama határozata, mellyel az egyházközségi közgyűlések eltörlése mellett nyilatkozott, s kimondotta, hogy javaslatot terjeszt a kerületi közgyűlés elé az egyházközségi közgyűléseknek az egész egyházkerületben leendő eltörlése érdekében. Bármennyire is a jóhiszeműség és az egyház iránti aggódó szeretet volt a sugalmazója e határozatnak, de kétségtelen, hogy teljesen elhibázott, s a legveszedelmesebb következményekkel járó megoldási módja ez a bajoknak. Az érmelléki egyházmegye határozatát azzal indokolja, hogy a kultúradó megfizetésének és minden más üdvös áldozatos törekvésnek egyenesen az egyházközségi közgyűlések a kerékkötői.

De vajjon hoz-e javulást a hitéletre és az egyház anyagi helyzetére az, ha az egyes egyháztagekat kizárjuk az egyház ügyei vezetésének ellenőrzéséből? Korántsem. Sőt beleszólási joguktól lett megfosztottságuk tudatában még kevésbé fogják egyházi adójukat megfizetni és ismerve a falu népének terrorját, bizonyos, hogy presbiterek se akadnak, kik az ellenőrzés jogától megfosztott lázongó néppel szemben magukra mernék vállalni az egyház vezetéséért a kizárólagos felelősséget.

Nem, egyházunk súlyos bajait így nem lehet orvosolni, hanem csak akként, ha mielőbb megcsináljuk az egyháztagek és vezetők szigorú egyházi fegyelmezésére alapított, s önkéntes tagokból álló evangéliumi szabad református egyházat. Helytelen felfogás s oktalan ijedelem azt hinni, hogy ez a mozgalom a magyarság gyengülésére és megosztására vezetne. Átmenetileg valószínűleg megosztlanának a hívek és a papság a jelenlegi hivatalos államsegélyes és a szabad hívő egyház között, de nagyon rövid idő alatt ismét egy táborba lenne egész egyetemes egyházunk és pedig a szabad ref. egyházban, mely szervezetében, alkotmányában, fegyelmezésében, valláserkölcsei életében új életre kelve, megsokszorozódott áldozatkészségével képes lenne egyházunkat és iskoláinkat minden küzdelmek között is fenntartani.

Dr. Ravasz László szuperintendens egyáltalán nem látja veszedelmesnek, a protestánsizmus részekre szakadását. Amikor Edinburghban a Presbiteri Világszövetség skóciai alosztályának a gyűlésén 1922-ben a ker. internacionálé szükségességéről beszélt, kijelenté többek között azt, hogy a világhírű angol bölcsestnek Herbert Spencernak a differenciálódásról (csoportokra, egységekre való tagozódás) szóló elmélete főleg a protestánsizmusban diadalmaskodott, hol több száz denomináció [felekezet, csoport] bontakozott ki. »Ez nem elszegényedés mondja dr. Ravasz, hanem meggazdagodás. Annyi denominátára (felekezetre) van szükség, amennyi vallásos típust (felfogást) követel az emberi lélek.« (Kálvinista Szemle, 1922, 25. sz.)

Könyvem megírásánál, amikor mindezeket elmondani óhajtottam, kizárólag az egyházunk iránti szeretet vezérelt. A gondviselő Isten kegyelme és oltalma virrasszon sok szenvedésen átment drága magyar református egyházunk felett.”¹³

Erről a könyvről részletesebb recenzió is megjelent az egyházkerületi periodika *Irodalom* rovatában, igaz nem tudjuk, hogy kinek a tollából született.¹⁴ A recenziót ezúttal teljes egészében közöljük:

[a] „Szerző e könyvecskéjével ugyanazt a célt szolgálja és munkája melyet »A jelenkor nagy vallásos ébredései« című művével: a vallásos és egyházi élet megújítását. Végző konklúziója az, hogy ezt a szabad egyházban érhetjük el legjobban és éppen ezért mielőbb meg kell szerveznünk. Amint előbbi füzetében kimutatta, hogy a vallásos ébredés mint terjedt országról-országra, egyházzól-egyházra és így egyházunkban is el kell következnie, úgy e munkájában a szabadegyházak megalakulását és áldásos következményeit mutatja ki azzal, hogy nekünk is szabadegyházat kell alakítanunk. A skóciai, hollandiai, svájci, amerikai és francia szabadegyházak történetét ismertetve megállapítja, hogy az államnak az egyházra nehezedő hatalma és a racionalizmus és liberalizmus által előidézett hitetlenség és vallástalanság volt a kiválások oka. A magyar református egyház hitbeli összeroppanása című cikkében pedig a vallási nihilizmus szellemét és hatását a mi

¹³ GYENGE (1923b), 39–41.

¹⁴ *Egyházi és Iskolai Szemle*. IV[1924]. Július 26. 4–5.

egyházunkban szemlélteti, Nagy Károly püspöknek teológiai tanár korábban tartott dogmatikai előadásából vett idézetekkel és azzal is erősíti, hogy a szabadegyház megalakításának előfeltételei és szükségessége a mi egyházunkban is megvannak. Ezt az *Új reformáció előtt* című fejezetben mondja ki határozottan, de hangsúlyozva, hogy a szabad egyház léte nem csak az állammal való anyagi kapcsolatunk megszűnését, a lelkeszi államsegélyről való lemondását jelentse, hanem főként a bűnöktől, a közönytől, a hitetlenségtől való megszabadulását is. Az új reformáció alapelveiről az önkéntes egyház tagságot, az egyház fegyelmet, a lelkipásztorok, tanítók életének megújítását, a nőknek az egyház építő munkába bevonását, a konfirmáció idejének 15-16 éves korig kitolását, a népesebb gyülekezeteknek több, legfeljebb 2000 lelkes hitközségekre felosztását, az egyházmegyék 8-10 egyházközséggé való megszervezését, az esperesi és püspöki tisztségekre az öt évi tisztújítást, olcsó népies vallásos iratok terjesztését és a lelkészképzés gyakorlati irányban való reformálását jelöli. A jegyzetek a magyar református püspöki egyház kialakulásához, bár szorosan a tárgyhoz nem tartozó, de érdekes történelmi összefoglalásában a püspöki cím eltörlését és a szuperintendensi címhez való visszatérést indítványozza.

E könyv, mint a rövid összefoglalásból is látható, nem csupán történelmi munka, hanem elsősorban iránymű történeti megalapozással. A történelmi rész érdekes és tanulságos. A mű irányára vonatkozó véleményünket általánosságban vezető cikkünkben kifejezésre juttatta. Az új reformációra vonatkozólag már régebben is többször kifejeztük gondolkodásunkat, melyek egyikét szerző is idézi másokkal együtt, könyvében. De az a meggyőződésünk, hogy ezt addig is végre lehet hajtani, míg a szabadegyház megalakításának ideje és lehetősége elérkezik. Az általa megjelölt alapelvekre, ha tervünk engedi, külön is szeretnénk visszatérni.

A Nagy Károly püspök egykori stúdiumaiból való idézetekre az a megjegyzésünk, hogy tudtunkkal akkor, sőt jóval később is így tanítottak a kolozsvári teológián, de ma nem csak a mai teológiai tanároknak, kik egész lelkükkel az ébredést munkálják, hanem magának Nagy Károly püspöknek is homlokegyenest ellenkező és szerzővel az egyház megújulásának kérdésében általánosságban megegyező a meggyőződése. Mindenesetre erre nézve magától Nagy Károly püspöktől szeretnénk megnyugtató feleletet hallani.

A könyv, melyhez Péter Gyula református rajztanár készített az új élet

felkelését jelképező kifejező címképet, Béres Károly könyvnyomdájában és a szerzőnél kapható... ez úttörő munkát mind azoknak figyelmébe ajánljuk, kik egyházunk jövőjét szívükön viselik.”¹⁵

5. Gyenge János ötödik munkája *A bihari harangavatáson 1924. március 23-án elmondott beszéde* címet viseli. Ez a nagyívű beszéde megjelent az egyházkerület hivatalos periodikájában, az *Egyházi- és Iskolai Szemle*-ben is.¹⁶ Beszédének tematikája ugyanaz, mint korábbi írásainak: a megtérés.

6. Hatodik munkája a Pálffy János berei lelkipásztorral együtt írt közös könyv, mely *A tiszta kálvini szervezetű Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház megalakulása és életharca* címet viseli, mintegy 64 oldal terjedelemben.

Az előszó címe a közismert bibliai köszöntés:

„Kérelem Isten gyermekeihez. Kegyelem nektek és békesség Istentől, a mi Atyánktól és az Ur Jézus Krisztustól!”

„Kedves Testvéreink! Pál apostolnak a galáciabeli gyülekezeteit köszöntő eme szavaival üdvözlünk titeket, kik e hitetlen és gyűlölködő világban világosság és szabadulás, békesség és megtartás után lelketek mélyén vágyakoztok. Nem új tudományt hozunk hozzátok, hiszen írva van: »Más fundamentumot senki nem vethet azon kívül, amely egyszer vettetett, mely a Jézus Krisztus« (1Kor 3,11). Hanem az Istenbe vetett alázatos és boldogító hitnek ama régi ösvényeire akarunk visszavezetni titeket, melyeken a mi áldott emlékezetű őseink jártak, kik a Luther és Kálvin által megindított 16. századbeli első nagy reformáció világosságában éltek több, mint 300 éven át. Kérünk titeket a prófétával: »Álljatok az utakra és nézzetek szét és kérdezősködjete a régi ösvények felől, melyik a jó út, és azon járjatok, hogy nyugodalmat találjatok a ti lelketeknek« (Jer 6,16). Az Urnak, a mi Istenünk eme parancsának teszünk eleget mi is, amikor vissza akarunk térni a régi ösvényekre, melyekről letért a magyar református egyház, engedve az utolsó 60

¹⁵ *Egyházi és Iskolai Szemle*, IV[1924]. Július 26. 4–5.

¹⁶ *Egyházi és Iskolai Szemle*, IV[1924]. Április 19. 4–6.

éven át a bibliát agyonkritizáló és kigunyoló emberi tudomány sátáni ostromának. Az atyák szigorú hitétől való ezen eltávolodás eredményezte azt, hogy egyházunk hitéletére nézve oly kétségbeejtő helyzetbe jutott. Pedig az elszaporodott apró vallásos csoportok, u. n. szekták rohamos terjeszkedésében nyilvánvaló jeleket látunk arra nézve, hogy a lelkekben határozottan meg van az éhség és szomjúság a hamisítatlan, tiszta krisztusi tudomány után, de sajnos a lelkek ebbeli kielégíttetését gátolja egyfelől az a szomorú tény, hogy kevesen vannak azok az apostoli lelkű pásztorok, kik az Istentől vett küldetés tudatával hirdetik és élük az örökélet beszédét, másfelől a kényszeregyháztagságra épített s a bibliai fegyelmet teljesen elhanyagoló jelenlenlegi történelmi egyházi keret egyenesen alkalmatlan is a lelki megújulás keresztülvitelére.

A világtörténelem igazolja, hogy az emberiségre szakadt borzalmas csapások, hosszan tartó öldöklő háborúk után rendesen egyetemes erővel tör fel a meggyötört lelkekből a békeesség és vigasz egyetlen hatalmas forrása után, az Isten után való sóvárgás érzése. E jelenség tapasztalható a ma élő emberiségnél is. A földkerekség különböző nemzeteit magába foglaló keresztyén egyházak legtöbbje felismerte a tömegek e lelki éhségét és igyekezett azt a hitélet kimélyítésével, a lelkipásztori munka kiszélesedésével kielégíteni. De a romániai magyar református egyházban mind máig nem láttunk határozott célkitűzést és Isten Lelkétől ihletett komoly munkát a hit- és erkölcsi élet megújítására nézve. Megpróbáltuk e telki megújulást meggyökereztetni kitartó hittel és munkával bent a református egyházban, de szomorúan kellett tapasztalnunk, hogy ennek útját állta egyfelől az ideje nagy részét aktagyártással töltő mai egyháznak a keretbeli merevsége, másfelől a gyűlöletből fűtött elvi ellentét, mely munkánkkal szemben megnyilatkozott. Vakbuzgó pietistáknak, rajongó szektáskodóknak nevezték bennünket.

Ezek után nem volt más hátra, mint kiválni a régi keretből s hallgatni arra a tanácsra, amit Pál apostol a korinthusi hívő telkeknek ajánl: *»Annakokáért menjetek ki közülök és szakadjatok el, azt mondja az Úr, és tisztátalant ne illessetek; és én magamhoz fogadlak titeket. És leszek néktek Atyátok és ti lesztek, fiaimmá és leányaimmá, azt mondja a mindenható Úr!«* (2Kor 6,17–18).

Ez intést követve, megalakítottuk a szigorú egyházfegyelemre, önkéntes egyházi tagságra és önkéntes adakozásra épített *presbiteriánus egyházat*. Egyházunk szervezetére nézve *tiszta kálvini alapon* nyugszik. Nálunk nincs életfogytiglani püspök, mint ahogy a magyart kivéve a földkerekség összes református egyházai közül egyikben sincs meg e méltóság; egyházunk élén az összes gyülekezetek által 3 évi időtartamra választott felügyelő lelkész, úgynevezett moderátor.

Tudjuk, hogy annak az egyháznak a vezetői között, amelyből kiváltunk, sokan vannak, kik eme meglátásunkat és lépésünket elítélik, ellene vannak a hibák általunk való kárhozzátásának szeretnének elnémítani bennünket, amire azonban csak azt felelhetjük, amit a zsidó papi főtanács elé hurcolt Péter és János apostolok mondtak: »*Nem tehetjük, hogy, amiket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk*« (ApCsel 4,20).

Tudjuk, hogy, mint az apostolokra, reánk is ujjal mutat a vád: »Ezek azok, kik a világnak állapotját felfordították« (ApCsel 17,6) De megerősít bennünket Idvezítőnk bátorítása: »Boldogok lesztek, mikor titeket az emberek gyűlölnék és kirekesztenek és szidalmaznak titeket és kivetik a ti neveteket, mint gonoszt, az embernek Fiáért. Örüljetek azon a napon és örvendeztetek, mert ímé a ti jutalmatok bőséges a mennyben, hiszen hasonlóképpen cselekedtek a prófétákkal az ő atyáik. « (Luk 6,22–23). Átérezzük Péter apostol vigasztaló beszéde igazságát: »Boldogok vagytok, ha Krisztus nevéért gyaláznak titeket, mert megnyugszik rajtatok a dicsőségnak és az Istennek Lelke, amit amazok káromolnak ugyan, de ti dicsőítitek azt« (IPt 4,14).

Ebben az Isten Lelkétől ihletett magasztos munkában hívjuk munkatársakul azokat a *lelkipásztortestvéreinket*, kik égnék a vágytól, hogy az Istenországáért való munkájukban szabadokká legyenek az őket gátló hitetlenségtől és hatalmi túltengéstől, kik megtért, alázatos lelkükkel értenek ahoz, hogy miként kell az evangélium kürtjébe belefujni, hogy az a lelkeket harcra készítő határozott és bizonyos zengést adjon. És hívjuk a kétségbeejtő anyagi nyomorban szenvedő *tanítótestvéreinket*, azokat, akik szent benső ösztönzést éreznek arra, hogy, mint léviták velünk együtt az élő Isten beszédét prédikálják. Megélhetésüket biztosító tisztességes kenyérrel és megbecsülő szeretettel fogadjuk őket. Hiszen a 16. századbéli első magyar reformáció idején is a reformátorok között nemcsak lelkipásztorok, hanem nagy számmal iskolamesterek, tanítók is voltak.

S hívunk titeket, Istennek népe, férfiakat és nőket, ifjakat és öregeket, szegényt és gazdagot, sirót és örvendezőt, jertek, segítsétek megépíteni a hitetlenség romjain az új magyar Siont, a tiszta kálvini szervezetű romániai presbiteriánus egyházat: »A teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. « (Róma 8,19).»¹⁷

A könyv tartalomjegyzéke világos képét mutatja annak, hogy ekkor, amikor már zászlót bontottak az új szervezeti egység mellett, miben nyilvánult meg mindaz, amit gondoltak, vallottak és képviseltek:

I. Kérelem Isten gyermekeihez

II. Mily helyi okok sietették a presbiteriánus egyház megalakulását?

A nagyváradai presbiterválasztás. Sulyok István püspök dr. Gyenge

Jánost Nagyváradról Szatmárhegyre helyezi el segédlelkésznek

III. Megalakul a Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház

Dr. Gyenge János lelkésszé választása. Egyházi tanácsosok választása.

IV. A Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház hitelvei

V. Viszonyunk az államhatalommal szemben

VI. A Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház Szervezeti Szabályzata

VII. Egyházi fegyelem egyházunkban

VIII. A magyar református egyház vezetőjének elvi nyilatkozatai az egyház folytonos reformálásának jogos voltáról

IX. A református egyház mai hitbeli összeroppanása

Dr. Makai Sándor, dr. Kovács András, dr. Imre Lajos, Kovács

László és dr. Tavaszy Sándor nyilatkozatai

X. Nagy Károly erdélyi református püspök hitetlensége

XI. Harcok egyházunk megalakulása után

A miniszterelnök távirata. Sulyok püspök istentiszteleteink karhatalommal való megakadályozását kéri a nagyváradai rendőrségtől,

¹⁷ GYENGE János – PÁLFFY István (1928): *A tiszta kálvini szervezetű Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház megalakulása és életharca*. Nagyvárad, Kosmos Kiadó. 3–5.

- a 17. hadosztály parancsnokságától és a belügyminisztériumtól. Fegyelmi feljelentést tesz dr. Puticiu Traian nagyváradai rendőrprefektus ellen. A vallásügyi minisztérium presbiteriánus egyházunknak megadja a szabad szervezkedési és istentisztelettartási jogot. Dr. Makkai és Sulyok ref. püspökök kérésére a kultuszminisztérium eltiltja a presbiteriánus lelkészeket a ref. papi palást viselésétől.
- XII. Gyermekünk üldöztetése a református iskolákban
- XIII. Kik a királyhágómelléki ref. egyházkerület ügyeinek legfőbb intézői?
Nagy Vilmos volt piarista tanár és dr. Szemethy Géza volt margittai kat. plébános szerepe a református egyházkerület vezetésében
- XIV. Támadások ellenünk
Dr. Tavaszy becsületgázoló cikke. Kép Csernák Béla és Sulyok püspök „önzetlenségéről”
- XV. Törekvések a magyar ref. egyház második reformációja érdekében
Sulyok püspökék Nagyváradon kikiáltják a szabad egyházat az amerikai misszió ittlételekor
- XVI. A Nikolaitaság bűnével vádoltatunk
Sulyok püspök templomi prédikációja ellenünk. Ellenségeink oláh reformátusoknak neveznek és a magyar egység meg bontóinak mondanak. A váradai ref. papok bevádolnak bennünket, mint a román egység meg bontóit.
- XVII. A papi palást ügye
Dr. Makkai és Sulyok püspökök kérésére a kultuszminiszter a presbiteriánus lelkészeket eltiltja papi palást viselésétől. Viselt-e Kálvin palástot? A hat hetes papi tanfolyam palástot viselő lévitái
- XIX. A „református” névnek használata
Dr. Weatherhead az angol presbiteriánus egyház moderátora dr. Christea Miron patriarchánál. A református szó igazi értelme.
- XX. Nagyvárad, mint reformációi központ a 16. és 17. században
A jobbagygyűlölő Geleji Katona István zsarnok erdélyi ref. püspök. Nagyvárad, mint a 17. századbeli presbiteriánus mozgalom központja. Presbiteriánus elveikért üldözött és bebörtönzött váradai lelkészek

- XXI. A biblia tanítása alapján tartott imaóráink
Válasz a minket hívó névvel csúfolóknak
- XXII. Válasz a Református Híradónak
Volt egy kommunista dr. Gyenge János? Hét évi zsidó líceumi tanársága.
Felfüggesztik miatta ref. papi jellegét. Halász András rablelkész ügye.
Gyenge János segédlelkéshi kineveztetése. A presbiteriánus lelkész,
mint áldozat
- XXIII. A második lelkipásztor beállítása egyházunkba Biharmegyében 18
ref. községből óhajtanak az új reformációhoz csatlakozni
- XXIV. Tudnivalók a presbiteriánus egyházba való áttérésre vonatkozólag
- XXV. Istentiszteletek heti sorrendje a nagyvárad presbiteriánus gyülekezetben

Felhasznált irodalom:

- Egyházi és Iskolai Szemle*. IV[1924]. Nagyvárad.
- GYENGE János (1909): *Servet Mihály pöre és Kálvin viszonya ahhoz*. Budapest, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája.
- (1912): *A francia szeparáció története. Az egyház és az állam szétválasztása Franciaországban 1905-ben*. Nagyvárad, Béres és Held Könyvnyomdája.
- (1923a): *A jelenkor nagy vallásos ébredései. The Great Religious Revivals of This Present Time*. Nagyvárad, Béres Károly Könyvnyomdája.
- (1923b): *Református szabad egyházak története*. Nagyvárad, Béres Károly Könyvnyomdája.
- (1924): *A bihari harangavatáson 1924. március 23-án elmondott beszéde*. Különlenyomat az Egyházi és Iskolai Szemle 1924. évi 8-ik számából. Nagyvárad, Béres Károly Könyvnyomdája.
- GYENGE János – PÁLFFY István (1928): *A tiszta kálvini szervezetű Romániai Magyar Presbiteriánus Egyház megalakulása és életharca*. Nagyvárad, Kosmos Kiadó.
- KOLUMBÁN Vilmos József – ŐSZ Sándor Előd (szerk.) (2024): *Egyház és történelem*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó.
- Nagyzerindi Református Egyházközség Közgyűlési és Tanácsi Jegyzőkönyvek 1900–1927. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 61. évf. [1918]. Budapest, Kálvin Szövetség.